

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338.2 : [331.2+331.5]

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-6-19>

Богуш Л.Г.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Bogush Larysa

Candidate of Economic Sciences, Senior Research Associate
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

РЕГУЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

REGULATION OF THE MAIN FUNCTIONS OF REMUNERATION: PROBLEMS AND METHODOLOGY TO IMPROVE SOCIO-ECONOMIC POLICY

У статті досліджено проблеми формування і реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на регулювання основних функцій оплати праці в Україні, обґрунтовано методологію її удосконалення. Заходи щодо регулювання оплати праці в рамках національної стратегії диверсифікації економіки та забезпечення продуктивної зайнятості охоплюють законодавче збалансування унормованих базових стандартів і гарантій рівня життя та оплати праці; узгодження їх кількісно-якісних параметрів у чинних методиках соціального забезпечення; оптимізацію підходів до розподілу й перерозподілу доданої вартості та фондів споживання суб'єктів господарювання; збалансування, підвищення ефективності виконання державної стратегії інноваційної модернізації національної економіки за нагальними інвестиційними та інфраструктурними пріоритетами.

Ключові слова: функції оплати праці, сфера зайнятості, вартість робочої сили, купівельна спроможність зарплати, соціально-економічна політика, державні стандарти і гарантії.

В статье исследованы проблемы формирования и реализации социально-экономической политики, направленной на регулирование основных функций оплаты труда в Украине, обоснована методология ее совершенствования. Меры по регулированию оплаты труда в рамках национальной стратегии диверсификации экономики и обеспечения продуктивной занятости охватывают законодательное сбалансирование нормированных базовых стандартов и гарантий уровня жизни и оплаты труда; согласование их количественно-качественных параметров в действующих методиках социального обеспечения; оптимизацию подходов к распределению и перераспределению добавленной стоимости и фондов потребления субъектов хозяйствования; сбалансирование, повышение эффективности выполнения государственной стратегии инновационной модернизации национальной экономики по насущным инвестиционным и инфраструктурным приоритетам.

Ключевые слова: функции оплаты труда, сфера занятости, стоимость рабочей силы, покупательная способность зарплаты, социально-экономическая политика, государственные стандарты и гарантии.

The article examines the problems of formation and implementation of socio-economic policy aimed at regulating the remuneration's main functions in Ukraine, substantiates the methodology of its improvement. Measures to regulate remuneration under the national strategy for economic diversification and productive employment include: legislative balancing of basic standards and guarantees of living environment and wages; coordination of their quantitative and

qualitative parameters in the current methods of social protection; optimization of approaches to the distribution and redistribution of added value and consumption funds of business entities; balancing, increasing the efficiency of the state strategy of the national economy' innovative modernization according to urgent investment and infrastructure priorities. Remuneration as an economic category has an extremely significant impact on the results, achievements, prospects of the areas' set of socio-economic policy and development, assessment of their justification quality, as well as implementation, monitoring, adjustment of priorities. This connection, which is determined by the role of human potential and social capital as a whole in the functioning of neo- and post-industrial economies, is growing stronger due to the global spread of relevant technological modes. Numerous problems of achieving and balancing the sustainable socio-economic development Ukraine, unsatisfactory economic diversification, modernization, efficiency at the level of the country, its regions and individual enterprises, relatively low level of living standards, quality of reproduction and motivations of the significant part of workforce to productive labor in the national economy require radical improvement of parameters and mechanisms for regulating both the processes and amounts of remuneration, as well as its inverse positive impact on the quality of Ukrainian socio-economic policy and development in general. The wages' purchasing power is derived from the quantitative and qualitative parameters of physiologically sufficient and socially acceptable living norms and standards, embodied in the consumer basket and the subsistence minimum for able-bodied, minimum and average monthly wages.

Keywords: remuneration functions, employment, labor costs, purchasing power of wages, socio-economic policy, state standards and guarantees.

Постановка проблеми. Попри відмінності в підходах до класифікації (визначення кількості, найменувань, частки змісту) основних функцій оплати праці [1–4], загальновизнаючою є думка про надзвичайно вагомий вплив цієї категорії на результати, здобутки, перспективи сукупності сфер соціально-економічної політики й розвитку, оцінювання якості їх обґрунтування, а також впровадження, моніторингу, коригування пріоритетів. Цей зв'язок, який визначається роллю людського потенціалу і загалом соціального капіталу у функціонуванні нео- та постіндустріальних економік, посилюється в умовах поширення відповідних технологічних укладів у глобальному масштабі.

Оплата праці виконує низку значущих соціально-економічних функцій, спрямованих на узгодження й реалізацію інтересів спектру суб'єктів трудових відносин (найманих працівників, роботодавців, суспільного інституту держави, їх представництв у формі суб'єктів соціального діалогу), серед яких у контексті теми дослідження доцільно відзначити такі:

– відтворювальна, що полягає у забезпеченні працівників та їх сімей життєво та суспільно необхідними благами для відновлення та відтворення робочої сили в обсязі, який соціум визнає достатнім у конкретно-історичний період;

– стимулююча або мотиваційна, що полягає у встановленні залежності розміру зарплати та оплати праці загалом від кількості та якості роботи певного працівника, його трудового внеску в результати діяльності суб'єкта господарювання;

– соціальна або вимірювально-розподільча, що відображає суспільно прийнятні підходи до розподілу фонду споживання між найманими працівниками і власниками засобів виробництва, визначення рівня рентабельності виробництв і галузей, розподілу й перерозподілу доданої вартості;

– регулююча, у складі якої є ресурсно-розміщувальна та оптимізаційна, які відображають напрями оптимізації розміщення робочої сили й виробничих потужностей за регіонами, галузями і видами діяльності, підприємствами, що стають наслідком та впливають на зміст подальших заходів із регулювання зайнятості та ринку праці, інвестиційних та інноваційних пріоритетів національної економіки,

її територіальних підсистем; роль зарплати, тобто складової частини собівартості продукції, як чинника мотивації власника до вдосконалення технічної бази виробництва й господарювання, їх раціоналізації, підвищення продуктивності праці, що може ґрунтуватись на впровадженні різних форм і систем зарплати, вдосконаленні сукупності елементів оплати праці (зокрема, перегляді підходів до диференціації рівня зарплати в трудовому колективі), оптимізації кадрового потенціалу, техніко-технологічної бази й розміщення виробництва в кількісно-якісному і територіальному масштабах.

Отже, з огляду на численні проблеми усталення та збалансування суспільно-економічного розвитку України, незадовільної диверсифікації, модернізації, ефективності господарювання на рівні країни, її регіонів та окремих підприємств, доволі низького рівня життя, якості відтворення і мотивації значної частини робочої сили до продуктивної праці в національному господарстві кардинального удосконалення потребують параметри й механізми регулювання як власне процесів і розмірів оплати праці, так і її зворотного позитивного впливу на якість вітчизняної соціально-економічної політики, суспільного і господарського розвитку загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика та методологія удосконалення соціально-економічної політики в контексті регулювання основних функцій оплати праці та якості їх реалізації виразно висвітлюються передусім у працях щодо аналізу змісту, основних функцій та результатів впливу оплати праці на процеси формування, узгодження, реалізації інтересів суб'єктів соціально-трудова відносин та інститутів трипартизму (О. Балан, О. Гадзевич, О. Петрига, Ю. Прус, Ю. Савченко, В. Слинков) [1–4]; дослідження взаємозв'язків рівня життя, кількісно-якісних параметрів відтворення робочої сили та характеристик і пріоритетів підвищення купівельної спроможності зарплати (О. Болехівський, К. Жадько, К. Ковязіна, І. Лаврук, О. Мельник, А. Сімон, А. Стасюк) [5–7]; вивчення системних і нагальних проблем та обґрунтування підходів до оптимізації та збалансування державного, корпоративного, публічного регулювання сфери зайнятості та ринку праці України (В. Андрєєв, І. Живолуп, А. Кравчук,

С. Макогонюк, Л. Остапенко, Л. Шангіна, В. Юрчишин) [8–10].

Виділення не вирішених частин загальної проблеми. На жаль, попри широту, фахові дослідження замало висвітлюють ключові проблеми незадовільного представлення основних функцій оплати праці в державній соціально-економічній політиці, отже, нагальні пріоритети її удосконалення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Розмаїття напрямів і підходів до удосконалення соціально-економічної політики у сфері регулювання рівня життя працівників та ринку праці потребує їх подальшого узагальнення задля обґрунтування методології збалансування ключових механізмів регулювання оплати праці в рамках національної стратегії диверсифікації та забезпечення продуктивної зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на вітчизняні реалії порівняно з кращою світовою практикою регулювання рівня життя зайнятих як стимулу сталого суспільно-економічного розвитку якість національної політики щодо регулювання оплати праці насамперед залежить від динаміки та орієнтирів коригування величин номінальної і реальної зарплати, її купівельної спроможності, сформованих на чинних державних стандартах і гарантіях вартості відтворення робочої сили; пропорцій основної та додаткової заробітної плати, інших заохочувальних і компенсаційних виплат; співвідношення власне зарплати та нормативно затвердженого і фактичного прожиткового мінімуму, а також спектру нарахунків на оплату праці, що разом із зарплатою визначають загальну величину оплати праці та спрямовуються на обов'язкове медичне, соціальне, пенсійне страхування, втілюють інші витрати роботодавця на робочу силу, зокрема її залучення, утримання, стимулювання в рамках корпоративного та індивідуальних соціальних пакетів.

Купівельна спроможність заробітної плати є похідною від кількісно-якісних параметрів фізіологічно достатніх та соціально прийнятних норм, нормативів і стандартів життєдіяльності, втілених у споживчому кошику та прожитковому мінімумі для працездатних, мінімальній та середньомісячній заробітній платі. Запропонована трактовка наголошує на необхідності оцінювання купівельної спроможності за суспільним визнанням і соціальною прийнятністю споживання, доступного за ці кошти, отже, на потреби актуалізації і впровадження відповідних норм, нормативів і стандартів, значною мірою досі навіть не розроблених. Існують лише доволі незбалансовані обриси законодавчого забезпечення, втілені передусім у Законі України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV, Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III, Державному класифікаторі соціальних стандартів і нормативів (зведений на базі Міністерства соціальної політики та затверджений його Наказом від 17 червня 2002 р. № 293), Кодексі законів про працю України, Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 р. № 1774-VIII (згідно з останнім документом, що, зокрема, запрова-

див зміни до КЗпП, офіційному прожитковому мінімуму для працездатних осіб було надано функцій нормативу для встановлення мінімального посадового окладу – тарифної ставки працівника найнижчої кваліфікації (I розряду), яка є основою для формування тарифної сітки та замінила мінімальну заробітну плату), Постанові КМУ «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11 жовтня 2016 р. № 780, Методиці визначення прожиткового мінімуму, затвердженій Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 3 лютого 2017 р. № 178/147/31. Протиріччя полягає в неузгодженості та суперечності низки ключових категорій державних соціальних стандартів і гарантій, застосовуваних для розроблення й реалізації соціально-економічної політики у сфері оплати праці, забезпечення купівельної спроможності зарплати та суспільно прийняттого рівня життя працівників [11].

Велике значення для оцінювання рівня й динаміки купівельної спроможності заробітної плати, розуміння державою і роботодавцями її ролі у стимулюванні та усталенні економічного розвитку, ефективності відповідних суспільних та корпоративних заходів також відіграють дослідження диференціації в оплаті праці (зокрема, співвідношення мінімальної та середньомісячної заробітної плати, їх часток порівняно із сукупним фондом оплати праці та його основною частиною, ВВП у розрахунку на пересічного працівника), динаміки споживчих цін. Такі дослідження дають змогу оцінити чинні (сформовані, трансльовані) підходи до визначення вартості робочої сили, готовності (зокрема, гарантій, стандартів) і досягнутого агрегованого рівня фінансування її відтворення порівняно з параметрами затребуваності та експлуатації.

Параметри структури і якості споживання дають змогу відтворювати сукупний трудовресурсний потенціал із певними психофізіологічними, інтелектуальними, професійно-кваліфікаційними характеристиками, прийнятний для оновлення технологічного укладу економіки. Опосередковано вартість відтворення робочої сили на макрорівні та регіональному рівні можна оцінити, наприклад, за сукупною часткою річного фонду заробітної плати, а також витрат на професійну освіту (вищу, професійно-технічну), програми обов'язкового, добровільного медичного страхування осіб працездатного і передпрацездатного віку, корпоративно організовану рекреацію щодо ВВП у розрахунку на 1 особу.

Суспільно значущі підходи до визначення вартості відтворення робочої сили у світі до початку XXI ст. усталилися у двох найбільш узагальнених моделях систем соціальних стандартів і гарантій. У першій з моделей величина мінімальної заробітної плати формується з урахуванням прожиткового мінімуму – вартісного відображення так званого споживчого кошика товарів і послуг, важливих для збереження життя та підтримання мінімально прийнятної якості життєдіяльності (при цьому в ідеалі мінімальна зарп-

лата дорівнює прожитковому мінімуму). Інший підхід охоплює різноманітні методики визначення мінімальної заробітної плати, а також базових соціальних виплат малозабезпеченим, безробітним, іншим вразливим категоріям з урахуванням не лише фізіологічних, але й соціальних у широкому розумінні потреб людини (інтелектуальних, культурно-освітніх та культурно-дозвіллевих, рекреаційних тощо). Базисною категорією для розроблення інших соціальних стандартів і гарантій у першому випадку є прожитковий мінімум, сформований з урахуванням вартості споживчого кошика, в другому – мінімальна зарплата (як прийнятна досягнута величина чи певний кількісний орієнтир для досягнення без потреби періодичної обов'язкової деталізації змістового наповнення потреб, на які вона витрачається). Загалом у кожній країні світу, як і в Україні, склалася певна специфічна практика соціального забезпечення й захисту населення, далі поширювана на стандартизацію оплати праці. Вітчизняні реалії обґрунтовують потребу збалансування вже застосовуваних категорій і механізмів соціального гарантування й забезпечення населення в більш узгоджену систему, здатну актуалізувати та порівняно швидко вжити нагальних заходів з підвищення рівня оплати праці, зокрема завдяки вирівнюванню відповідних показників у регіонах і видах діяльності з його найнижчими й близькими до середніх параметрами.

В рамках реформування прожиткового мінімуму задля підвищення його розміру та оплати праці в Держбюджетах на 2020–2022 рр. анонсувались урядові ініціативи щодо усунення цього показника як бази обчислення низки соціальних виплат, що критично налаштовані експерти продовжують оцінювати насамперед як бажання стимулювати бізнес шляхом певного зменшення/перерозподілу податкового навантаження за рахунок обмеження соціальних виплат [12]. Внаслідок відходу від використання прожиткового мінімуму задля обчислення, зокрема, спектру соціальних допомог, соціальних пенсій темпи зростання мінімального посадового окладу й мінімальної зарплати, як очікується, помітно випередять темпи підвищення таких соціальних виплат, що сприятиме покращенню позитивного статистичного тренду купівельної спроможності номінальної зарплати. Однак навантаження працездатних членів домогосподарств непрацездатними особами різних вікових категорій, зрештою, суттєво нівелюватиме реальну динаміку поліпшення купівельної спроможності працездатного населення України, адже більшість осіб перед- і післяпрацездатного віку (дітей, пенсіонерів, інвалідів тощо) перебуває на утриманні працюючих.

Зрозуміло, що періодичне підвищення мінімальної заробітної плати в подальшому (як і кардинальне її підвищення у 2017 р.) дедалі покращуватиме динаміку пов'язаних з нею номінальних вартісних показників та номінальних оцінок купівельної спроможності зарплати у пропорції з офіційним прожитковим мінімумом, МЗП, середньомісячною зарплатою. Однак поточний зріз відповідності стандарту, гарантії і вартісного показника соціально прийнятній якості задоволення спектру загальносуспільних, суспільно необхідних і приватних потреб (доцільних і необ-

хідних для задоволення індивідами та спільнотами, зайнятими у нео- і постіндустріальних економіках) засвідчив відсутність позитивних змін, виявивши навіть низку негативних тенденцій, що загострюються. Значне підвищення мінімальної зарплати суттєво пришвидшило інфляцію цін на споживчі товари й послуги, що, поєднавшись із неоднозначною у 2017–2021 рр. динамікою банківських облікових ставок (з частішим пріоритетом до зростання), не лише нівелювало очікуваний позитивний вплив такого політичного рішення на реальну купівельну спроможність працюючих, але й до певної міри ускладнило перспективи зайнятості та отримання зарплати, спричинивши згортання малих і середніх підприємств, бізнесів ФОП, інших самозайнятих, скорочення штатів великих підприємств (зокрема, за рахунок виведення частини працюючих за штат).

З огляду на зміст категорій державних соціальних стандартів, державних соціальних гарантій, соціальних норм і нормативів, нормативів витрат (фінансування) та прожиткового мінімуму, унормованих поточною редакцією від 10 червня 2018 р. ст. ст. 1, 4, 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», простежуються такі їх взаємозв'язки:

- соціальні норми й нормативи (серед останніх фахові статистичні дослідження та нормативна база соціального забезпечення розрізняють нормативи раціонального і мінімального споживання) трактуються як показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами;

- затверджуючись законодавчо, соціальні норми й нормативи набувають статусу державних соціальних стандартів, що використовуються для визначення основних державних соціальних гарантій, коло яких охоплює встановлені спектром нормативно-правових актів мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, а також розміри інших видів соціальних виплат, які мають забезпечувати рівень життя, який не нижче прожиткового мінімуму (як базового державного соціального стандарту);

- реалізація державних соціальних стандартів (зокрема, нормативів), отже, державних соціальних гарантій рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, передбачає дотримання певних нормативів витрат (фінансування) як показників поточних і капітальних витрат з бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб в обсягах, не нижчих за визначені державними соціальними стандартами, отже, тих, які відшкодовуються відповідним розміром прожиткового мінімуму;

- вартість прожиткового мінімуму має гарантувати принаймні споживання набору продуктів харчування, якого достатньо для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я (отже, цей набір може двозначно трактуватися як такий, що відповідає і раціональним, і мінімальним потребам споживання), а також мінімальних наборів непродовольчих товарів і послуг, що задовольняють основні соціокультурні потреби особистості.

Адаптація взаємозв'язків основних категорій соціальної політики у сфері регулювання оплати праці дає змогу окреслити методологію забезпечення та підвищення купівельної спроможності зарплати, посилення мультивекторного позитивного впливу споживання на національне господарство (в напрямках його диверсифікації, модернізації, стимулювання продуктивної зайнятості) завдяки наповненню змісту соціального прожиткового мінімуму та його реалізації в рамках градації за поточним (офіційним) і раціональним рівнями, що відповідають мінімальним і гідним параметрам життєдіяльності, визнаним і суспільно прийнятним.

При цьому моніторинг, оцінювання, унормування спектру базових (життєвих), загальносуспільних, суспільно необхідних, приватних (мінімальних, раціональних) потреб індивідів, територіальних і функціональних спільнот у Державному класифікаторі узагальнюють суспільні уявлення про мінімально прийнятний і гідний рівень життя. Виявлені потреби конкретизуються у соціальних нормах, соціальних нормативах мінімального і раціонального споживання (із заданими термінами перегляду та оновлення від 1 до 4–5 років), які узагальнюються в сукупності державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій за рівнями відображення суспільно прийнятного мінімального споживання, раціонального та гідного рівнів життя й споживання. Якісні оцінки суспільно прийнятного мінімального і раціонального рівнів споживання визначають зміст фізіологічного та соціального компонентів відповідних споживчих кошків (мінімального та раціонального), вартість яких узагальнюється у величинах базисної гарантії, якими є соціальний прожитковий мінімум, динамічні та часові орієнтири його наближення до щороку індексованої величини раціонального прожиткового мінімуму. Раціональний прожитковий мінімум, диференційований за соціально-демографічними ознаками структури споживання та динамічними орієнтирами його досягнення, визначає гарантії мінімальних розмірів оплати праці, пенсій, спектру видів соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Соціальний прожитковий мінімум, який набуває статусу офіційного, диференціюється згідно із соціально-демографічними ознаками за коефіцієнтами, нормами й нормативами споживання для чотирьох соціальних груп, а також у середньому на 1 особу; опосередковується досягнутим фактичним рівнем оплати праці, визнаючи її варіації, номінальну динаміку й тренди купівельної спроможності доходів домогосподарств, у складі яких є працюючі особи; впливає на рівень пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, інших видів соціальних виплат, а також на реалізацію нормативів та фактичний рівень витрат (фінансування) за поточними й капітальними видатками бюджетів усіх рівнів на забезпечення державних соціальних стандартів.

Підвищення рівня і варіацій оплати праці в регіонах стимулюють перегляд змісту і вартості споживчого кошика за стратегічними орієнтирами наближення до кількісно-якісних характеристик раціонального прожиткового мінімуму; нарощування обсягів бюджетних і позабюджетних інвестицій в інфраструктуру, інші проекти та заходи із задоволення

загальносуспільних і суспільно необхідних потреб територіальних і функціональних спільнот, збільшення низки соціальних виплат.

Реалізація купівельною спроможністю населення, зростаючою за індикаторами просування до раціонального споживання і гідного рівня життя, функцій із стимулювання та збалансування соціально-економічного розвитку, забезпечує підвищення середньомісячної зарплати, подальшу диференціацію показників оплати праці у видах економічної діяльності та регіонах, отже, мотивує солідарність суспільного запиту на модернізацію стандартів задоволення загальносуспільних, суспільно необхідних, приватних потреб у рамках базових гарантій оплати праці.

Дослідження питань інфляції цін на споживчі товари й послуги, а також доцільності їх регулювання в контексті впливу на розподіл і перерозподіл доходів засвідчило, що темпи інфляції споживчих цін в Україні (зокрема, на продукти, найбільш цінні для збалансованого харчового раціону людини, та низку послуг комунального господарства) принаймні впродовж останніх двох десятиліть стали перевершувати індекси динаміки фізичного обсягу ВВП і ВРП, а в більшість років дослідженого періоду вони були більшими за індекси цін виробників промислової і сільськогосподарської продукції, а також індекси цін у будівництві. В минулому десятиріччі, особливо в останні кілька років, наша держава за темпами приросту споживчих цін часто очолювала негативний рейтинг країн світу.

Такі тенденції не лише повідомляють про послідовне подорожчання вартості життя, але й разом з даними щодо самооцінки домогосподарствами, у складі яких є працюючі особи, власного рівня доходів та економічного становища загалом свідчать про збереження та поповнення певних резервів накопичень, на споживчу, а не на інвестиційну капіталізацію яких продовжують орієнтуватися провладні кола, не роблячи ефективних кроків для посилення суспільно корисного перерозподілу доданої вартості та легалізації доходів.

Проблеми підтримання рівня життя працюючих і членів їх сімей актуалізують дискусії навколо державного регулювання цін на соціально значущі товари (продовольчі, різні види палива для населення) і послуги (ЖКГ, частина міського і приміського громадського транспорту). Така практика, яка порівняно нещодавно скасована в Україні, є напрацюванням частини транзитивних пострадянських економік, частково запозиченим з практик регулювання доступу до задоволення життєво необхідних потреб у військовий час та періоди післявоєнного відновлення. Метою впровадження державного регулювання цін стала політична відповідь на надзвичайно поширене й трансльоване ЗМІ суспільно кон'юнктурне судження щодо необхідності пом'якшення наслідків стрімкого майнового розшарування та маргіналізації вразливих верств у конкретно-історичному періоді відновлення національної державності. В країнах Балтії, Польщі, землях, що увійшли до ФРН після приєднання Східної Німеччини, державне регулювання цін на суспільно значущі товари й послуги практично не проводилося, іноді замінюючись цільовими дотаціями (державними, територіальних спільнот).

Отже, державне регулювання цін не є поширеною і визнаною ефективною практикою ринкових економік (як сформованих, так і перехідних), яку в період її існування в Україні авторитетні міжнародні інституції часто пропонували замінити саме адресними дотаціями вразливих категорій населення та окремих домогосподарств, також наводячи приклади використання в розвинутих країнах світу механізмів, що відповідають процедурі забезпечення вітчизняної вартісної межі малозабезпеченості (найхарактернішим прикладом є welfare у США). Висока ресурсоемність української практики державного регулювання цін на товари й послуги життєвої та першої соціальної необхідності в умовах гострого дефіциту бюджету та стрімкої інфляції кінця 2013–2017 рр. послужила причиною спочатку фактичної, а потім унормованої відмови від неї. Водночас іманентна ринковій економіці асиметрія цін та товари й послуги природних монополістів, тяжіння до стагнації ринків збуту навіть у великих містах та агломерованих міських системах розселення зумовлюють подальшу потребу в такому:

- субсидування для низки категорій вразливих домогосподарств товарів і послуг житлово-комунального призначення (зазначений дефіцит коштів останніми роками спричиняє частий перегляд критеріїв їх відбору за ознаками рівня й структури доходів; наявності працюючих членів сімей; володіння нерухомістю, дорогою побутовою технікою і транспортними засобами; здійснення разових покупок із перевищенням певних витрат, зокрема купівлі закордонних рекреаційних турів і нерухомості; наявності банківських депозитів на значні суми);

- укладання угод щодо регулювання цін на базові продовольчі товари, послуги проїзду в міському й приміському громадському транспорті між місцевими держадміністраціями та їх великими постачальниками (зокрема, мережевими реалізаторами).

Висновки. Оплата праці є важливою економічною категорією, спектр функцій якої пов'язує суспільні інститути економіки, держави, соціального забезпечення, ринкові відносини та інституції самоорганізації населення, формалізуючи їх цілі та завдання в життєдіяльності соціуму, визначаючи пріоритети, напрями та механізми збалансування інтересів у національній стратегії сталого розвитку, диверсифікації та забезпечення продуктивної зайнятості.

Вартість відтворення робочої сили, прийнятна на конкретно-історичному етапі розвитку держави та суспільства, визначається потребами, стимулами й механізмами забезпечення кадрами національної економіки та їх продуктивної зайнятості; втілюється у взаємоузгоджених державних соціальних стандартах і гарантіях, методиках їх реалізації, затверджуваних міністерствами і відомствами (розрахунки прожиткового мінімуму, споживчого кошика, межі малозабезпеченості тощо); обґрунтовує розміри гідної оплати праці, купівельно спроможних мінімальної заробітної плати та мінімального посадового окладу, а також державні вартісні й часові орієнтири коригування їх номінальних та реальних величин.

Підходи до регулювання оплати праці та купівельно спроможність зарплати безпосередньо впливають на оцінки та рейтинги України за бідністю та мігра-

ційними орієнтирами населення, адже «механізм» бідності – це відсутність індивідуальних і колективних засобів та організаційно-економічних механізмів повноцінного (в контексті суджень конкретного соціуму) задоволення базових фізіологічних і соціальних потреб, що характеризує низький рівень купівельної спроможності та незадовільну якість відтворення трудового потенціалу таких категорій населення.

Отже, ключовими заходами щодо регулювання оплати праці в рамках національної стратегії диверсифікації та забезпечення продуктивної зайнятості є такі:

- збалансування на законодавчому рівні вже унормованих базових стандартів і гарантій рівня життя та оплати праці;

- узгодження їх кількісно-якісних параметрів у спектрі методик соціального забезпечення й захисту (розрахунки прожиткового мінімуму, споживчого кошика, межі малозабезпеченості, доходу, допустимого для отримувача допомоги і субсидій);

- оптимізація підходів до розподілу й перерозподілу доданої вартості, а також контролю за розподілом фондів споживання суб'єктів господарювання між найманими працівниками і власниками засобів виробництва (фіскальними засобами; посиленням повноважень інспекцій праці за дотриманням мінімальних гарантій оплати праці, зокрема в разі використання роботодавцем безтарифних і контрактних систем оплати);

- збалансування, підвищення ефективності виконання державної стратегії диверсифікації та інноваційної модернізації національної економіки за нагальними внутрішніми інвестиційними та інфраструктурними пріоритетами.

Разом із розрахунками прожиткового мінімуму для основних категорій населення (зокрема, працездатного) кількісно-якісні та вартісні характеристики найважливіших законодавчо встановлених соціальних стандартів і нормативів, агрегованих у їх Державному класифікаторі (споживчих товарів і послуг, умов життєдіяльності, що забезпечують певні гарантовані законодавством рівень і якість життя, а саме трудового, позатрудового), доцільно диференціювати за певними соціально-демографічними ознаками осіб, що суттєво підвищить рівень обґрунтованості діяльності із соціального забезпечення й захисту, планування, фінансування та прогнозування спектру суспільних витрат на реалізацію державних соціальних стандартів і гарантій. Окрім позитивної динаміки купівельної спроможності мінімальної і середньої заробітної плати, підвищення та пом'якшення диференціації в оплаті праці регіонів переважно аграрної, агропереробної, ресурсодобуваючої спеціалізації, функціонування Державного класифікатора у сфері зайнятості найшвидше і найпомітніше може проявитися стосовно оплати праці осіб, зайнятих на важких і шкідливих виробництвах та роботах (зокрема, тимчасових, сезонних, підсобних); посилення фінансових стимулів підвищення рівня безпеки праці (зокрема, жінок фертильного віку, для яких порівняно нещодавно були скасовані обмеження на низку важких, складних, екстремальних видів діяльності, відповідних професій і посад).

Бібліографічний список:

1. Балан О., Савченко Ю. Оплата праці та її соціально-економічні аспекти. *Агросвіт*. 2018. № 10. С. 22–26.
2. Гадзевич О. Оплата праці в умовах ринку: теорія, практика. Київ: Кондор, 2008. 400 с.
3. Петрига О., Прус Ю. Економічна сутність, функції і принципи оплати праці та основні заходи її покращення. *Новината за напреднали наука – 2019*: матеріали за XV Міжнародна научна-практична конференція. Софія: Бял ГРАД-БГ, 2019. № 14: Ікономики. С. 93–98.
4. Слиньков В. Мотивация, стимулирование и оплата труда: практические рекомендации. Киев: Дакор КНТ, 2010. 336 с.
5. Жадько К., Стасюк А., Сімон А. Проблеми державного регулювання оплати праці в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 12. С. 185–189.
6. Ковязіна К. Щодо удосконалення методики визначення споживчого кошику. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1233> (дата звернення: 19.11.2021).
7. Мельник О., Болехівський О., Лаврук І. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6827> (дата звернення: 19.11.2021).
8. Кравчук А. Купівельна спроможність заробітної плати як основа фінансової стабільності держави. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1 (2). С. 29–37.
9. Шангіна Л., Юрчишин В. Індекс поточної економічної спроможності: комплексна оцінка соціально-економічної ситуації в Україні. Київ: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова; Заповіт, 2017. 44 с.
10. Андреев В. та ін. Як Україні досягти підвищення рівня реальних трудових доходів працюючих громадян? Київ: Українська сторона Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, 2018. 51 с. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/web_final_26_12_2017_labor-incomes_2017.pdf (дата звернення: 19.11.2021).
11. Богущ Л. Забезпечення кадрами економіки України: актуальні підходи до удосконалення фінансування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 16–22.
12. Соцвиплати «відв'язуть» від прожиткового мінімуму: що це значить для українців. *Слово і діло*. 2019. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/12/pogljad/ekonomika/soczvyplaty-vidvyazhut-prozhytkovoho-minimumu-ce-znachyt-ukrayincziv> (дата звернення: 19.11.2021).
- chennia [Economic essence, functions and principles of remuneration and main measures for its improvement]. *Proceedings of the XV Mezhdunarodna nauchna-praktychna konferentsiya "Novynata za naprednaly nauka – 2019"*. Vol. 14. Ykonomyky. Sofiya: Bial HRAD-BH, pp. 93–98.
4. Slynkov V. (2010) Motyvatsiya, stymulyrovanye y oplata truda: praktycheskye rekomendatsyy [Motivation, incentives and remuneration: practical recommendations]. Kyiv: Dakor KNT, 336 p. (in Russian)
5. Zhadko K., Stasiuk A., Simon A. (2017) Problemy derzhavnoho rehuliuivannia oplaty pratsi v Ukraini [Problems of wages' state regulation in Ukraine]. *Market infrastructure*, vol. 12, pp. 185–189.
6. Koviagina K. (no data) Shchodo udoskonalennia metodyky vyznachennia spozhyvchoho koshyku [Regarding the improvement of the consumer basket determining method]. National Institute for Strategic Studies. Available at: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1233> (accessed 19 November 2021).
7. Melnyk O., Bolekhivskiy O., Lavruk I. (2019) Problemy zarobitnoi platy v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Wage problems in Ukraine and ways to their solution]. *Efficient economy*, no. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6827> (accessed 19 November 2021).
8. Kravchuk A. (2017) Kupivelnna spromozhnist zarobitnoi platy yak osnova finansovoi stabilnosti derzhavy [Wages' purchasing power as a basis for the state' financial stability]. *Financial research*, no. 1 (2), pp. 29–37.
9. Shanhina L., Yurchyshyn V. (2017) Indeks potochnoi ekonomichnoi spromozhnosti: kompleksna otsinka sotsialno-ekonomichnoi sytuatsii v Ukraini [Current economic capacity' index: a comprehensive assessment of the socio-economic situation in Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Center for Economic and Political Studies named after O. Razumkov; Zapovit, 44 p. (in Ukrainian)
10. Andrieiev V., Ostapenko L., Makogonyuk S., Zhyvolup I. (2018) Yak Ukraini dosiahty pidvyshchennia rivnia realnykh trudovykh dokhodiv pratsiuiuchykh hromadian? [How can Ukraine achieve an increase in the working citizens' real labor income?]. Kyiv: Ukrainian side of the Ukraine – EU Civil Society Platform, 51 p. (in Ukrainian) Available at: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/web_final_26_12_2017_labor-incomes_2017.pdf (accessed 19 November 2021).
11. Bogush L. (2020) Zabezpechennia kadramy ekonomiky Ukrainy: aktualni pidkhody do udoskonalennia finansuvannia [Staffing the Ukraine' economy: current approaches to improving funding]. *Investments: practice and experience*, no. 23, pp. 16–22.
12. Slovo i dilo [Word and deed]. (2019) Sotsvyplaty "vidv'azhut" vid prozhytkovoho minimumu: shcho tse znachyt dlia ukraintsiiv [Social payments will be "untied" from the subsistence level: what does it mean for Ukrainians]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/12/pogljad/ekonomika/soczvyplaty-vidvyazhut-prozhytkovoho-minimumu-ce-znachyt-ukrayincziv> (accessed 19 November 2021).

References:

1. Balan O., Savchenko Yu. (2018) Oplata pratsi ta yii sotsialno-ekonomichni aspekty [Remuneration and its socio-economic aspects]. *Agrosvit*, no. 10, pp. 22–26.
2. Hadzevych O. (2008) Oplata pratsi v umovakh rynku: teoriia, praktyka [Remuneration in market conditions: theory, practice]. Kyiv: KONDOR, 400 p. (in Ukrainian)
3. Petryha O., Prus Yu. (2019) Ekonomichna sutnist, funktsii i pryntsyupy oplaty pratsi ta osnovni zakhody yii pokrash-